

ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ 1671

Στήν εὐγενική παραχώρηση τοῦ κ. Ν. Σταυρινίδη¹ ὀφείλεται ἡ δημοσίευσή τοῦ παρακάτω ἐγγράφου γιὰ τὸ χωριὸ «Ἁγία Βαρβάρα», πὸν ἔχει διπλὸ ἐνδιαφέρον, ἱστορικὸ καὶ τοπωνυμιακό. Γιατὶ μᾶς πληροφορεῖ πὼς τὸ χωριὸ τοῦτο παραχωρήθηκε φορολογικὰ στὸν πορθητὴ τοῦ Χάνδακα Κιοπρουλή Ζαδὲ Φαζίλ Ἀχμέτ Πασᾶ², κατὰ τὴ συνήθεια τῶν σουλτάνων ν' ἀμείβουν τοὺς ἀξιωματικούς τους μὲ κτήματα ἀπὸ τὶς χῶρες πὸν κατακτοῦσαν³, ἀπ' τὴν ἄλλη πάλι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐλέγξωμε τὴν ἱστορία πολλῶν τοπωνυμίων τοῦ σημερνοῦ χωριοῦ.

Κι' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορικὴ ἀποψη, ἡ ἀναδίφηση τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, πὸν πολλὰ ἱστορικὰ ζητήματα ἔχει διευκρινίσει καὶ λύσει ὡς τώρα⁴ φανέρωσε μιὰν ἄγνωστη πτυχὴ τοῦ περιήφημου Κρητικοῦ Πολέμου⁵ ποιὰν ἀμοιβὴ πῆρε ὁ Μέγας Βεζύρης Ἀχμέτ Κιοπρουλῆς γιὰ τὸ κατόρθωμα τῆς κατάκτησης τοῦ Μεγάλου Κάστρου. Ἀλήθεια ὁ πορθητὴς πῆρε τὸ Τὸπ Ἀλιὶ τοῦ Ἡρακλείου, πὸν κατὰ συνήθεια δινόταν πάντα στοὺς στρατηγούς πὸν κατακτοῦσαν μιὰ πόλη ὕστερα ἀπὸ πολιορκία⁶ μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Δ'

¹) Τὸν ὁποῖο καὶ ἀπὸ ἐδῶ εὐχαριστοῦμε θερμότατα.

²) Τῆς ἐπαρχίας Μονοφατισίου βλ. Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, (Ἀθήνα, 1890), μέρος II, σελ. 53, ἀριθ. 811.

³) Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Κιοπρουλή εἶναι μεγάλη· ἐκτὸς ἀπ' ὅσα ἔχουν γραφτῆ γιὰ τὸν Κρητικὸ Πόλεμο (βλ. τὴ σημ. 6), σημειώνομε καὶ τὰ παρακάτω: Ahmet Refik, Köprülüler, (Κων)λη, 1915). Gullettière, Athènes ancienne et nouvelle, (Παρίσι, 1676), σελ. 45 - 46, 394 - 395, 407, 409 καὶ ἄλλοῦ. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, (Κων)λη, 1928), τόμ. 8ος, σελ. 465 - 466 καὶ ἄλλοῦ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', σελ. 9, 11, 18. Τ.Α.Η., κώδ. 3, σ. 247, 241, κώδ. 2, σ. 127, (ἀριθ. μεταφρ. 370, 371, 372), κώδ. 3, σ. 211, (ἀρ. μεταφρ. 404).

⁴) Βλ. G. A. Olivier, Voyage dans l' Empire othoman, l' Égypte et la Perse, τόμ. I, σ. 165 κέξ καὶ Ν. Μοσχοβάκη, Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δικαίον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, (Ἀθήνα, 1882), σελ. 23, § 9 κέξ.

⁵) Βλ. τὶς μελέτες τοῦ Ν. Σταυρινίδη στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α', (1917), σελ. 81 - 122, τόμ. Γ', (1919), σελ. 153 - 166, 320 - 348, 546 - 567 καὶ Θ', (1955), σελ. 213 - 333, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακίων, (βραβεῖον Γεωργ. Ἀ. Κατεχάκη).

⁶) Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Κρητικὸ Πόλεμο ἔχει συγκεντρώσει ὁ Γ. Ἀ. Σήφιακας στὴ μελέτη του, Ἡ πολιορκία τοῦ Χάνδακος..., Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Α', (1938), σελ. 210 - 213.

⁷) Τὸπ Ἀλιὶ σημαίνει τουρκικὰ κάτω ἀπ' τὴ βολὴ τοῦ τηλεβόλου. Δηλαδή

(1648 - 1687) τοῦ παραχώρησε καὶ ὀλόκληρα τὰ τρία χωριά Μαργαρίτες⁹ ἐπαρχίας Μυλοπατάμου μὲ τὸ μετόχι Ἀγγελιανὰ¹⁰, Ἀγ. Θωμᾶ¹¹ μὲ τὸ μετόχι Μεγάλη Βρύση¹² καὶ Ἀγ. Βαρβάρα τῆς ἐπαρχίας Μονοφρατσίου. Κι' αὐτὴ ἡ παραχώρηση δὲν ἦταν ἀπλὴ ἰσόβια φορολογικὴ κάρπωση μὲ τὰ περιορισμένα δικαιώματα πού εἶχαν οἱ Τοῦρκοι τιμαριῶτες¹³, μὰ δωρεὰ πού ἔδινε στὸν Κιοπρουλῆ τὸ δικαίωμα τῆς ὀλοκληρωτικῆς κατοχῆς καὶ κληροδότησης τῶν τόπων αὐτῶν. Βέβαια δὲν ἔχομε τὸ σουλτανικὸ φερμάνι, ὅμως σωζόταν στὸ Τ. Α. Η. τουρκικὸς κώδικας πού περιεῖχε πολυσέλιδο ἀφιερωτήριο τοῦ Ἀχμέτ Κιοπρουλῆ, μὲ τὸ ὁποῖο ἀφιέρωνε αὐτὰ τὰ χωριά στὸ δικό του τέμενος στὸ Χάνδακα, τὸ γνωστὸ Βεζιρ τζαμί¹⁴. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο εἶχε μεγάλη ἀξία ὄχι μόνο γιατί εἶχε τὴν ὑπογραφή τοῦ βεζιρη, μὰ καὶ γιατί ὁ τελευταῖος ἀπαριθμοῦσε ἐδῶ ὅλες τὶς ἐκστρατεῖες πού εἶχε κάμει, τὰ φρούρια πού εἶχε κυριέψει, τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ τὶς κρήνες, τὰ τεμένη καὶ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα πού ἴδρυσε καὶ τὶς δωρεὲς πού εἶχε κάμει γιὰ τὴ συντήρησή τους. Δυστυχῶς ὁ κώδικας μὲ τὸ ἀφιερωτήριο τοῦτο κλέφτηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1941, πού ἴσως δὲν ἤξεραν τὴν

τὴν ἔκταση, πού βρισκόταν γύρω σὲ μιὰ πόλη καὶ ὀριζόταν ἀπ' τὶς θέσεις, στίς ὁποῖες ἔπεφταν τὰ βλήματα τῶν κανονιῶν, πού ἔριχνε ὁ πορθητὴς στὰ διάφορα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα ἀπὸ τὸ πιὸ ψηλὸ μέρος τῆς πόλης. Ἡ ὑπαρξη τοῦ Τὸπ Ἀλτι σὲ μιὰ πόλη σημαίνει ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ εἶχε ἀντισταθῆ στὸς ἀξιωματικοὺς τοῦ σουλτάνου. Γιὰ τὸ Τὸπ Ἀλτι τοῦ Χάνδακα ἔγραψε ὁ Ν. Σταυρινίδης στὴν ἔφημερ. τοῦ Ἡρακλείου «Νέα Χρονικά», ἀρ. φύλλ. 27, (28 - 1 - 1946). Στὰ χειρόγραφα τοῦ Τ. Α. Η. γίνεται λόγος γιὰ τὸ Τὸπ Ἀλτι στὸς κώδ. 2, σ. 116, (ἀρ. μτφρ. 350), κώδ. Ἀφιερωτηρίων, σελ. 271 καὶ 309, καὶ κώδ. 25, σελ. 134 (φερμάνι πού καθορίζει τὰ σύνορά του κλπ.) καὶ σελ. 136.

⁹) Σταυράκη, Στατιστικὴ, II, σ. 39, ἀρ. 575.

¹⁰) Σταυράκη, ὄπ. παρ., II, σ. 37, ἀρ. 519.

¹¹) Σταυράκη, ὄπ. παρ., II, σ. 53, ἀρ. 843.

¹²) Σταυράκη, ὄ. π., II, σ. 53, ἀρ. 839.

¹³) Βλ. τὴ σημ. 4.

¹⁴) Δηλαδή τὴ σημερινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Τίτου. Τὸ τωρινὸ κτίσμα εἶναι νεώτερο, γι' αὐτὸ κι ἐξωτερικὸ εἶναι στολισμένο μὲ ἀραβουργήματα. (Ἡ κατασκευὴ του τελείωσε κι ἔγιναν τὰ ἐγκαίνιά του στίς 24 Σεπτ. 1871. Βλ. Μ. Παφλαμᾶ, Ἱστορικὰ καὶ βιογραφικὰ σημειώματα τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου, «Κρ. Χρ.», τόμ. Γ', (1949), σ. 325). Χτίστηκε ὅμως στὴ θέση τοῦ παλιοῦ πού γκρεμίστηκε ἀπὸ σεισμὸ τὸ 1856 (βλ. Σταυράκη, Στατιστικὴ, I, σ. 109). Τὸ κτήριο αὐτὸ ἦταν ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Ἀγ. Τίτου, πού οἱ Τοῦρκοι ἐκσμαντζαμί (Βεζιρ τζαμί). (Βλ. Ξανθοῦδίδη, Ἡ ἐκκλησία τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. Β', τευχ. Β', (1913).) Περιγραφή τοῦ παλιοῦ Βεζιρ τζαμιού ἔχει ὁ Evliya Çelebi, ὄπ. παρ., σ. 501. Ἀκόμη ἀναφέρεται στὸς κώδικες τοῦ Τ.Α.Η. 48, σ. 139, 15, σ. 50 καὶ 80, σ. 105.

ἀξία του, μὰ τοὺς ἔκαμε ἐντύπωση τὸ χοντρὸ χαρτὶ μὲ τὴν τουρκικὴ γράφη.

Σήμερα στὸ Τ.Α.Η. ὑπάρχουν τρία ἔγγραφα ποὺ ἀφοροῦν τὰ παραπάνω χωριὰ καὶ περιγράφουν πῶς ἐμφανίστηκε ὁ πληρεξούσιος τοῦ Μεγάλου Βεζίρη στὸ Ἱεροδικεῖο τοῦ Χάνδακα, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλη ὅτι ὁ σουλιάνος παραχώρησε τὰ χωριὰ στὸν Κιοπρουλή· ὁ πληρεξούσιος αὐτός, ποὺ εἶναι ὁ Ἐμποῦ Βεκήρ, Δεφτερδάρης τῆς Κρήτης, ζητᾷ νὰ σταλῆ ἀντιπρόσωπος, γιὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ σύνορά τους. Αὐτὸ καὶ γίνεται καὶ τὰ σύνορα, ποὺ χαρακτηρίζονται μὲ μιὰν ἀλυσίδα τοπωνυμίων, ἐξακριβώνονται ἀπὸ ἔμπειρους κατοίκους τῶν ἴδιων τῶν χωριῶν καὶ τῶν γειτονικῶν ὄλων. Τὶς πράξεις αὐτὲς ὑπογράφουν ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ποὺ στάλθηκαν γιὰ μάρτυρες ἀπὸ τὸ Χάνδακα¹⁴.

Παρακάτω δημοσιεύουμε τὴ μετάφραση μόνο ἑνὸς ἀπὸ τὰ τρία ἔγγραφα, γιὰτι μιά κι' εἶναι ὁμοία μεταξύ τους ἢ δημοσίεψη καὶ τῶν ἄλλων θὰ εἶχε σημασία μόνο ἀπ' τὴν ἀποψη τῶν τοπωνυμίων. Καὶ πάλι ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν μελετηθῆ τὰ σημερινὰ τοπωνύμια τῶν χωριῶν Ἁγίος Θωμᾶς καὶ Μαργαρίτες, πράμα ποὺ δὲν ἔγινε ἀκόμη.

Κώδ. 2ος, σελ. 131, ἀριθ. μεταφρ. 372.

Αἶνος τῶ Θεῶ τῶ καλύπτοντι τοὺς ἐναρέτους καὶ εὐσεβεῖς αὐτοῦ δούλους διὰ τῶν ἀνατολῶν καὶ τῶν δύσεων τοῦ ἡλίου. Αἶνος καὶ εὐχαριστίαι τῶ προφήτη Μωάμεθ, τὸ ἔλεος τοῦ ὑψίστου ἐπ' αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ἐταίρων καὶ τῶν συναγωνισαμένων μετ' αὐτοῦ.

Αἰτία τῆς γραφῆς τοῦ παρόντος ἐν τῶ ἱερῶ τούτω βιβλίῳ εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ διακεκριμένος καὶ ἐκλαμπρότατος Ἐμποῦ Βεκήρ Ἐφένδης Δεφτερδάρης¹⁵ τῆς νήσου Κρήτης, τιμηθεὶς διὰ τῆς ιδιότητος τοῦ πληρεξουσίου ἐπιτρόπου διὰ τὴν κατωτέρω ὑπόθεσιν ἐκ μέρους τοῦ τιμῶντος καὶ κλείζοντος τὸ ὑπουργημα τῆς Μεγάλης Βεζιρείας¹⁶, τοῦ στερεοῦντος τὰς βάσεις τῆς

¹⁴) Κώδ. 2ος, σελ. 127, 129, 131. Βλ. καὶ Ν. Σταυρινίδη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακίων, «Κρ. Χρ.», τόμ. Θ', σ. 255, σημ. 79. Στὴ σελίδα τούτη δημοσιεύεται τὸ τουρκικὸ ἔγγραφο τοῦ 1694 ὅπου τὰ παραπάνω χωριὰ ὀνομάζονται «βακουφικὰ χωριά τοῦ ἀειμνήστου Μ. Βεζύρου». Κι' εἶναι φυσικὸ ποὺ ἀναφέρονται ἔτσι, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος τὰ εἶχε δωρήσει στὸ Βεζίρ τζαμί. Ἐξάλλου οἱ πιὸ γέροι τῆς Ἁγ. Βαρβάρας θυμοῦνται πῶς οἱ φόροι ποὺ πλήρωναν δὲν πήγαιναν «στὸ κοινὸ ταμεῖο», γιὰτι τὸ χωριὸ ἦταν βακουφικό.

¹⁵) Δεφτερδάρης ἦταν ἀνώτερος οἰκονομικὸς ὑπάλληλος, κάτι σὰν ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν. Βλ. Οἰvίεr, ὅπ. παρ., σελ. 181 καὶ Σταυρινίδη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακίων, «Κρ. Χρ.» Θ', σελ. 237, σημ. 20.

¹⁶) Γιὰ τὸ ἀξίωμα τούτο βλ. Οἰvίεr, ὅ. π., σελ. 177.

εὐτυχίας καὶ τῆς δόξης τῆς Αὐτοκρατορίας, τοῦ πεπροικισμένου μὲ ὄλας τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα, τοῦ κλεῖσματος καὶ ἀγλαΐσματος τῶν Βεζιρῶν, ἐνδοξοτάτου καὶ εὐδαίμονος Ἀχμέτ Πασᾶ, οὗ ἄπειρον εἶη τὸ κλέος καὶ ἡ δόξα, καὶ κατέθεσε διὰ τῆς ἐκτεθείσης ἰδιότητός του τὰ ἑξῆς:

Ὁ Σουλτάνος τῶν Σουλτάνων καὶ ἡγεμῶν τῆς ὑψηλίου, ὁ Βασιλεὺς τῶν Βασιλέων καὶ κοσμοκράτωρ, ὁ ἀπόγονος καὶ κληρονόμος τοῦ Χαλίφου Σουλεϊμάν, ὁ Σουλτάνος Γαζῆ Μεχμέτ Χάν, υἱὸς τοῦ ὑπὲρ τῆς θρησκείας μαρτυρήσαντος Σουλτάν Ἰμπραχίμ¹⁷, ηὐδόκησεν, ὅπως δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτογράφου καὶ τίτλου αὐτοκρατορικοῦ ἐκχωρήσῃ τῷ ἐντολοδότῃ μου τὸ γνωστὸν χωρίον Ἁγία Βαρβάρα κείμενον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μονοφασιίου, Ὑποδιοικήσεως Χάνδακος. Αἰτοῦμαι ὅθεν, ὅπως μεταβάντες ἐπὶ τόπου ἐρωτήσωμεν καὶ ἐξετάσωμεν εἰδικοὺς καὶ πεπειραμένους κατοίκους τῶν πέριξ χωρίων καὶ πληροφορηθέντες τὰ ὄρια τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τοποθετήσωμεν νέα καὶ στερεὰ ὁρόσημα τῆς περιφερείας ταύτης.

Συμμορφούμενοι πρὸς ταῦτα ἀπεστείλαμεν ἐκ μέρους τοῦ Ἱεροδικείου τὸν Μεβλάνα¹⁸ Μεχμέτ, ὅστις μεταβὰς ἐπὶ τόπου ὁμοῦ μετὰ τῶν κάτωθι τοῦ παρόντος ὑπογεγραμμένων Μουσουλμάνων παρετήρησε καὶ ἐξηκρίβωσε τὰ ὄρια τοῦ χωρίου τούτου, καλέσας πρὸς τοῦτο, πρὸς παροχὴν περισσοτέρων πληροφοριῶν, καὶ τοὺς ἀκολουθῶντας κατοίκους τῶν πέριξ χωρίων: Τοὺς Παπᾶ Δημήτριον υἱὸν Μανιοῦ, Παπᾶ Πέτρον υἱὸν Θεοδώρου, Μιχαὴλ υἱὸν Ἀνδρέα, Ἀντώνιον υἱὸν Κωνσταντίνου, Ἰωάννην υἱὸν Μανιοῦ καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγιος Θωμᾶς τοὺς Καλὸν υἱὸν Ἰωάννου, Παπᾶ Γιακουμῆν υἱὸν Γεωργίου, Παπᾶ Κωνσταντῖνον υἱὸν Μιχαήλ, Γεώργιον υἱὸν Νικολάου καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Ἀξέντι¹⁹ τοὺς Κωνσταντῖνον υἱὸν Νικολάου, Γεώργιον υἱὸν Σερέπετση²⁰, Παπᾶ Μανιὸν

¹⁷) Γιὰ τὸ σουλτάνο τοῦτο καὶ γιὰ τὸ γιό του Μεχμέτ Δ', πού στα χρόνια του ἔπεσε τὸ Μ. Κάστρο, γράφει μὲ λεπτομέρειες στὸ κεφ. 50 τοῦ τόμ. X τῆς *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Πέστη, 1835) ὁ Joseph von Hammer.

¹⁸) Μεβλάνας = Κύριος, ὁ κύριός μας. Τὸν τίτλον αὐτὸ ἔφεραν ὑπάλληλοι τοῦ Ἱεροδικείου, πού στέλνονταν γιὰ ἐκτέλεση ὑπηρεσίας.

¹⁹) Τὸ χωριὸ Ἀξέντι (ἀπὸ τὸ Αὐξέντιος) βρισνόταν πρὸς τὰ ΒΑ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας. Τὸ χωριὸ τοῦτο πού ὑπῆρχε καὶ πρὶν τὴν τουρκικὴ κατάκτηση, ὅπως μᾶς δείχνει τὸ ἐγγράφο τοῦτο καὶ τὰ χριστιανικὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων του πού ἀναφέρονται, ἔγινε ἀργότερα τουρκοχώρι. Σήμερα στὴ θέση του βρῖσκονται ἐρείπια. Τὸ χωριὸ καταστράφηκε στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1897. Ὁ Σταυράκης τὸ ἀναφέρει στὴ Στατιστικὴ, II, σ. 53, ἀρ. 842 καὶ σ. 128 (πίν. 13)

²⁰): Σερέπετσης εἶναι οἰκογενειακὸ ὄνομα, πού ἀναφέρεται πολλὰ φορὲς

υἱὸν Γεωργίου καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Πριλιά· τοὺς Φραγκιᾶν²¹ υἱὸν Ἰωάννου, Μιχαὴλ υἱὸν Κωνσταντίνου, Ἰωάννην υἱὸν Σταματίου, Κωνσταντῖνον υἱὸν Μιχαὴλ καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Πανασός²²· τοὺς Παπαῖ Μιχάλην υἱὸν Ἰωάννου, Ἰωάννην Τουλούμην υἱὸν Δράκου, Μιχαὴλ υἱὸν Δράκου, Γεώργιον υἱὸν Μιχαὴλ καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Ἐπάνω Μούλλια²³· τοὺς Ἰωάννην υἱὸν Μάρκου, Μιχαὴλ υἱὸν Γεωργίου, Ἰωάννην υἱὸν Νικολάου καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Μουρνιά²⁴· τοὺς Ἰωάννην υἱὸν Φακηδάρη, Κωνσταντῖνον υἱὸν Ἰωάννου, Μιχαὴλ υἱὸν Κωνσταντίνου καὶ λοιποὺς φόρου ὑποτελεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Κράντος²⁵. Γενομένης δὲ ἀρχῆς τῆς ἐξακριβώσεως τῶν ὀρίων ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἐκ τοῦ εἰρημένου χωρίου Ἁγία Βαρβάρα προσαχθέντων πρὸς ὑπόδειξιν τῶν ὀρίων τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου Νικολάκη υἱοῦ Τζώριτζη²⁶, Κωνσταντίνου υἱοῦ Ἰωάννου, Νικολάου υἱοῦ Πέρη²⁷, Ἰωάννου υἱοῦ Νικολάου, Μανιοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, Γεωργίου υἱοῦ Θαλασσινοῦ²⁸ καὶ λοιπῶν φόρου ὑποτελῶν, καθωρίσθησαν ταῦτα ὡς ἐξῆς :

στὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, (ὅπως μὲ ἐβεβαίωσε ὁ κ. Σταυρινίδης). Στὸ χωριὸ Σκαλάκι τῆς ἐπαρχ. Πεδιάδος καὶ στὴν κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου συναντοῦμε πάλι κάποιο Νικόλ. Σερπέτση μὲ χρονολογία 1618.

²¹) Συνηθέστερος τύπος τοῦ ὀνόματος εἶναι Φραγκιός· καὶ τὰ δυὸ ἀκούγονται καὶ σήμερα.

²²) Σ τ α υ ρ ἄ κ η ς, II, σ. 55, ἀρ. 890. Ἀνήκει στὴν ἐπαρχ. Καινούργιου.

²³) Σ τ α υ ρ ἄ κ η ς, II, σ. 55, 889. Τῆ λέξη Μούλλια ἐτυμολογεῖ ὁ Σ. Ξανθουδίδης («ὠνομάσθησαν οὕτω διότι κείμενα εἰς κατωφέρειαν...φαίνονται μουλωμένα, ἤτοι κεκλιμένα καὶ χαμηλά») στὴ μελέτη του «Γλωσσικαὶ ἐκλογαί», περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. ΚΗ', (1916), Λεξικ. Ἀρχ., σελ. 146 - 7.

²⁴) Σ τ α υ ρ ἄ κ η ς, II, σ. 49, ἀρ. 754. Σήμερα τὸ χωριὸ τοῦτο εἶναι τελείως καταστρεμμένο.

²⁵) Πρόκειται γιὰ τὸ χωριὸ Γράντος (Σ τ α υ ρ ἄ κ η ς, II, σ. 54, ἀρ. 858), πού δὲν ὑπάρχει καὶ αὐτὸ σήμερα. Ἦταν τουρκοχώρι (πρβλ. Σ τ α υ ρ ἄ κ η ς, ὅπ. παρ., πίν. 13, σ. 129) καὶ εἶχε τὴν ἴδια τύχη μὲ τὸ Ἀξέντι (σημ. 19).

²⁶) Ὁ συνηθισμένος στὰ Ἐφτάνησα τύπος αὐτὸς δὲν ἀκούεται τώρα στὴν Κρήτη. Τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐνετοκρατίας ὅμως δὲν ἦταν καθόλου ἀσυνήθιστος φαίνεται. Σήμερα κοινότατο εἶναι τὸ οἰκογενειακὸ Τζωρτζάκης.

²⁷) Ὑπάρχει στὴν Ἁγ. Βαρβάρα τοπωνύμιο «στοῦ Μέρη τὰ Λιβᾶδια», (βλ. καὶ Ἀ ν α γ ν ω σ τ ὀ π ο υ λ ο υ, Κρητικὰ ἰδιώματα, περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. ΛΗ', (1926), σ. 166) πού μᾶς ὁδηγεῖ νὰ διαβάσωμε Μέρη καὶ στὸ ἔγγραφο.

²⁸) Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρεται στὴν Κρήτη ἀπ' τὸ δέκατο τέταρτο αἰῶνα στὸν κατάλογο τῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν, πού δημοσίεψε ὁ Ἀ. Π. Κεραμεὺς ἀπὸ χειρόγραφο (τοῦ XIV [;] αἰῶνα) τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, (Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκη, τόμ. Β', σελ. 320· ὁ ἴδιος κατάλογος ἀνατυπωμένος στοῦ E. Gerland, Histoire de la Noblesse crèteoise, Παρίσι, 1907, σελ. 196 -

Κάτωθεν τοῦ πρὸς ἀνατολὰς δρόμου τοῦ ὀνομαζομένου Ἐχειροποίητος καὶ διὰ τοῦ ἀγροῦ Μαρίνου Καβαλλάρη κειμένου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Πειτούμενη φθάνομεν διὰ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μάρκου Καβαλλάρη²⁹ κειμένου ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Ἀξέντι εἰς τὴν ἀτραπὸν, ἣτις εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγροῦ τούτου, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ κάτω φθάνομεν εἰς τὸν δρόμον Ἁγίας Βαρβάρας, ἐκεῖθεν πάλιν διὰ τοῦ ἰδίου ποταμοῦ, διὰ τῆς γωνίας τοῦ κερασόκηπου τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Οὐβαζέρη (;)³⁰ κειμένου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Ἀξέντι κάτωθεν τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γιαρνᾶ³¹ Ἰμπρίζου φθάνομεν εἰς τὴν Ἀσπρη Βρούσι. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου εἰς τὸν ποταμὸν Ἁγίας Βαρβάρας, ἐκεῖθεν δὲ μεταξὺ τῶν ἔναντι τοῦ ποταμοῦ τούτου δύο κερασεῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ Βεκήρ Μπεσὲ ἀνερχόμεθα εἰς τὸν δρόμον, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου εἰς τὴν πέτραν Μαρτικουδιά, ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω ἀνερχόμεθα.

170 καὶ Σ. Λάμπρου, Μικταὶ σελίδες, Ἀθήνα, 1905, σελ. 432 - 3). Ἐδῶ οἱ Θαλασσινοὶ ἀναφέρονται σὰν κάτοικοι τῆς Κίσαμος. Στὴν ἴδια περίπτου ἐποχῇ Θαλασσινοὺς ἀναφέρει καὶ ὁ Gerland (ὄπ. παρ., σ. 67). Τέλος ἄλλοι τρεῖς Θαλασσινοὶ ὑπάρχουν σ' ἓνα κατάλογο τῶν εὐγενῶν, ποὺ ἤρθαν στὴν Κρήτη μετὰ τὸ 1453. Τοῦ καταλόγου τούτου δυὸ μεταγενέστερα ἀντίγραφα ἀπ' τὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Ζάκυνθο, ἀφοῦ δημοσιεύτηκαν τὸ καθένα ἀπὸ δυὸ φορές (ἀπ' τὸ Χιώτη καὶ Σάθα τὸ δεύτερο, ἀπ' τὸ Βερνάρδο καὶ τὸ Μουστοξύδη τὸ πρῶτο) ξαναδημοσιεύονται στὴν «Ἱστορία τῆς κρητικῆς Εὐγενείας» ἀπ' τὸν Gerland (σελ. 171 - 177). Σήμερα στὴν Ἁγ. Βαρβάρα ὑπάρχουν πολλοὶ μὲ τὸ οἰκογενειακὸ Θαλασσινάκης καὶ ὀλόκληρο ἓνα μετόχι (συνοικία) τοῦ χωριοῦ ὀνομάζεται Θαλασσινιανὰ.

²⁹⁾ Στους καταλόγους τοῦ χρονικοῦ τοῦ Trivan συναντοῦμε συχνὰ αὐτὸ τ' ὄνομα. Ἐχομε Cavallari ἀνάμεσα στους cittadini τῶν Χανιωῶν, Cavallaro, nobilis Cretensis τοῦ Χάνδακα καὶ Kavallaro σιὸν κατάλογο τῶν cittadini τῆς ἴδιας πόλης (πρβλ. Μ. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Trivan ἀπογραφή τῆς Κρήτης καὶ ὁ δὴθεν κατάλογος τῶν κρητικῶν Οἰκῶν Κερκύρας, «Κρητ. Χρονικά», τόμ. Γ', (1919), σσ. 53, 48, 50). Καὶ ἄλλον ἓνα Καβαλλάρη συναντοῦμε σ' ἐπιγραφή τοῦ 1570 ἀπὸ τὴν Κριτσὰ Μεραμπέλλου (βλ. Σ. Ξανθοῦδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης, περ. «Ἀθηναῖ», τόμ. ΙΓ', (1903), σελ. 69). Ἀσφαλῶς βρισκόμαστε μπρὸς σὲ μιὰ μεγάλη οἰκογένεια ξαπλωμένη σ' ὅλη τὴν Κρήτη, καὶ δὲν εἶναι παράξενο, ποὺ συναντοῦμε τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ στὴν Ἁγ. Βαρβάρα.

³⁰⁾ Ὁ μεταφραστὴς δὲν εἶναι βέβαιος ἂν διαβάσει σωστά.

³¹⁾ Τὸ ὄνομα Γιαννᾶς δὲν εἶναι καθόλου συνηθισμένο σήμερα. Ὅμως φαίνεται πὼς ἀκουγόταν συχνὰ τὴν ἐποχῇ ἐκείνη, γιατί τὸ συναντοῦμε καὶ σ' ἑλληνικὸ ἐγγράφο τοῦ 1614. (βλ. Ξανθοῦδίδου, Κρητικὰ συμβόλαια, περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. Α', (1912), σ. 50). Ὁ ἴδιος Ξανθ. (ὄπ. παρ., σελ. 362) γράφει: «Γιαννᾶς=Γιάννης, Ἰωάννης». βλ. καὶ Σταυρινίδου, Συμβολή., ὄπ. παρ., σελ. 249, ὑποσ. 48.

χόμεθα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ βράχου εἰς τὸν λόφον Πιρκοσυκιά. Ἐκεῖθεν διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμπέλου τοῦ Γιάννη υἱοῦ Σπύρου, κειμένης ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Ἀξέντι, κατερχόμεθα πρὸς τὸν δρόμον, ἐκεῖθεν κατερχόμεθα εἰς τὸν ποταμόν, ὅστις εὑρίσκεται ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Μαῦρα Χαράκια, ἐκεῖθεν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ χωρίου Πρινιά ἐρχόμεθα ὀλίγον τι, ἐκεῖθεν φθάνομεν εἰς τὴν γνωστὴν μεγάλην πέτραν ὀνομαζομένην Πέτρα τοῦ Τυριοῦ· ἐκεῖθεν κάτωθεν τοῦ μετοχίου τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Ψαθᾶ ἐρχόμεθα εἰς τὸν ὄρθιον ριζιμιὸν βράχον, ἐκεῖθεν εἰς τὸν μεγάλον βράχον, ὀνομαζόμενον Μοναχὸ Χαράκι καὶ ὅστις εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κοινοτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Πρινιά· ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸν λόφον Γαῖδουράκι, ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸν ὑψηλὸν λόφον τὸν ὀνομαζόμενον Παλιὰ Βίγλα καὶ ὅστις εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Πανασός. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου πρὸς τὰ κάτω ἐρχόμεθα εἰς τὸν λόφον Ἀρκαλοκέφαλο, ἐκεῖθεν πρὸς τὰ κάτω κατερχόμεθα εἰς τὸν Ξηροπόταμον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν μικρὸν ριζιμιὸν βράχον, ὅστις εὑρίσκεται ἄνωθεν τοῦ δρόμου τοῦ βουνοῦ, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου φθάνομεν ἄνωθεν τοῦ μετοχίου Πορτὶ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Τζαγκαροπούλου³². Ἐκεῖθεν φθάνομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν τεσσάρων δρόμων, ἐκεῖθεν πάλιν διὰ τοῦ δρόμου φθάνομεν εἰς τὸ ἠρειπωμένον παιτήριον τοῦ Ἰωάννου Δαμίγου (;)³³, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ μεγάλου δέτου τοῦ εὑρισκομένου ἄνωθεν τοῦ χωρίου Πανασός φθάνομεν εἰς τὴν γνωστὴν τοποθεσίαν Ἀτζοὺ Πορτί· ἐκεῖθεν πάλιν διὰ τοῦ δέτου εἰς τὸ ἠρειπωμένον παιτήριον τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Μιχάλη Ποροτιᾶ³⁴, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου πρὸς τὰ κάτω εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν τὴν εὑρισκομένην εἰς τὴν τοποθεσίαν Λιβάδια Μουλ-

³²) Πρόκειται γι' ἄλλη μεγάλη κρητικὴ οἰκογένεια. Τζαγκαρόπουλους ἔχομε *nobiles cretenses* καὶ *cittadini* στὸ Χάνδακα καὶ *cittadini* στὰ Χανιά τὴν ἐποχὴ τούτη. (Βλ. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Τρίναν ἀπογραφή..., ὅπ. παρ., σσ. 49, 51, 54).

³³) Δαμίγους ἔχομε στὸν Τρίναν ἀνάμεσα στοὺς *cittadini* τῶν Χανιῶν. Δυστυχῶς ἡ ἀνάγνωση δὲν εἶναι σίγουρη, γιὰ νὰ βγάλωμε ἀπ' τὸ ἔγγραφο μας τὸ συμπέρασμα πὼς ὑπῆρχε ἡ οἰκογένεια τούτη καὶ στὸ διαμέρισμα τοῦ Χάνδακα.

³⁴) Αὐτὸς πρέπει νὰ ἦταν ὁ ἰδιοκτήτης τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Σήμερα τὸ ἴδιο μέρος λέγεται Μποροθιανά, τοπωνύμιον ποὺ θὰ ἔμενε χωρὶς ἐτυμολογία, ἂν δὲν ξέραμε τὸ ἔγγραφο τοῦτο, ἀφοῦ τὸ οἰκογενειακὸ αὐτὸ δὲ σώζεται σήμερα. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ τοπωνύμια σὲ -ανά προέρχονται συνήθως ἢ ἀπὸ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἢ ἀπὸ ὀνόματα χωριῶν, (πρβλ. τὰ σημερινὰ τοπωνύμια τῆς Ἀγ. Βαρβάρας Καμπιθιανὰ ἀπὸ τὸ οἶκ. Καμπιτάκης, Κασοθιανὰ ἀπὸ τὸ οἶκ. Κασοτάκης, Θαλασσιανὰ, Λυδιανὰ κ.τ.λ. ἀκόμη Μουλλιανὸ ἀπὸ τὸ χωριὸ Μούλλια στὸ ἴδιο τὸ ἔγγραφο μας παρακάτω).

λιανά· ἐκεῖθεν ἀνερχόμενοι ὀλίγον διὰ τοῦ μικροῦ ποταμοῦ τοῦ εὕρισκομένου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Ἀρκόλακκος τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Μούλλια, ἐκεῖθεν ἀνερχόμεθα διὰ τοῦ δέτου τοῦ εὕρισκομένου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμπέλου Κων)νου Ἀμπελικοπούλου καὶ διὰ τοῦ δέτου τοῦ εὕρισκομένου ἄνωθεν τοῦ πατητηρίου τοῦ εἰρημένου Κων)νου φθάνομεν εἰς τὸ πατητήριον τοῦ Γεωργίου Πέρη. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου πρὸς τὰ ἄνω φθάνομεν κάτωθεν τοῦ λόφου Τσουβίρα καὶ εἰς τὸν τοῖχον τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ τῶν ἀμπέλων Γιακουμή, Θεοδώρου καὶ Κων)νου Μαρμάνη, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ τοίχου φθάνομεν εἰς τὸν δρόμον τοῦ χωρίου Μούλλια, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου εἰς τὸ πατητήριον τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Μιχάλη Νιάρη. Ἐκεῖθεν εἰς τὸν δρόμον τοῦ χωρίου Μουρνιά, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν τεσσάρων δρόμων, ἐκεῖθεν κατ' εὐθεΐαν διὰ τοῦ δρόμου εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν τριῶν δρόμων, ἐκεῖθεν προχωροῦντες ὀλίγον διὰ τοῦ δρόμου τοῦ εὕρισκομένου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Μουρνιά ἀνερχόμεθα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ μικροῦ λόφου, ἐκεῖθεν κάμπτομεν ὀλίγον διὰ τοῦ δέτου καὶ διὰ τοῦ τοίχου τῆς ἀμπέλου τοῦ εὕρισκομένου ἄνωθεν τοῦ πατητηρίου τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Σταματιᾶ φθάνομεν εἰς τὴν τοποθεσίαν Πήγαϊδος. Ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸν λόφον Βαρσόνερο, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγροῦ τοῦ Τατὰρ Ἀλῆ Βέη, κειμένου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Μουρνιά, ἐκεῖθεν εἰς τὴν γνωστὴν τοποθεσίαν Κουρνὴ Ἁγιά Χιῶνα εὕρισκομένην εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Κράντος καὶ ἐκεῖθεν κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμπέλου τοῦ Γιάννη Ρουμπαδιομπάρου κειμένης ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Βρουσίδι, εὕρισκομένης ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Ἁγιος Θωμᾶς φθάνομεν εἰς τὴν ἀτραπὸν, ἣτις εὕρσκεται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀμπέλου τοῦ Παπᾶ Βειίτζη. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου φθάνομεν εἰς τὴν τοποθεσίαν Βαγιωνιά, ἣτις κεῖται ἄνωθεν τῆς ἀμπέλου τοῦ Νικολάου Σαλβάρη, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δέτου καὶ ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας (μοναστήρι) τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου⁵⁵ φθάνομεν εἰς τὸν μεγάλον δρόμον· ἐκεῖθεν διὰ τῆς ἀμπέλου τῆς Ἐργίνας⁵⁶ Καργιαμοπούλας, εὕρισκομένης ἐντὸς τῆς περιοχῆς

⁵⁵) Καὶ σήμερα στὸ ἴδιο μέρος ὑπάρχει ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γιάννη, πού δὲν μπορούμε νὰ βεβαιώσωμε, ἂν εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο τὸ ἔγγραφο. Ὅμως καὶ ἂν εἶναι νεώτερη ἔχει χριστιανικὴ ἀσφαλῶς στὸ ἴδιο μέρος τῆς παλιᾶς, γιατί πολὺ κοντὰ ὑπάρχει τοπωνύμιον («στὴν Καλογράς») πού ὑποδηλώνει παλιὰ ὑπαρξὴ μοναστηριοῦ, πρᾶμα πού μᾶς λέει τὸ ἔγγραφο.

⁵⁶) Ἐργίνα εἶναι κύριον ὄνομα, πού ὁ Ξανθουδίδης ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ Ρεγίνα (Regina). Καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ πρῶτον ἀκούονται σήμερα στὴν Κρήτη. (Βλ. Ξανθουδίδης, Κρητικὰ Συμβόλαια..., «Χριστ. Κρήτη», Α' (1912), σ. 80, σημ. 2).

τοῦ μετοχίου Μεγάλη Βρύση καὶ διὰ τοῦ δέτου, ὅστις εὑρίσκεται μεταξὺ τῆς ἀμπέλου ταύτης καὶ τῆς ἀμπέλου Γεωργίου Θαλασσινοῦ, φθάνομεν εἰς τὸν λόφον Κλήμα (;). Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ τοίχου τοῦ εὑρισκομένου μεταξὺ τῶν ἀμπέλων τῶν φόρου ὑποτελῶν Μήτσου καὶ Νιάφα φθάνομεν εἰς τὴν τοποθεσίαν Πόρου καὶ κλήμο³⁷ ἐκεῖθεν διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ εἰς τὸ παιτήριον τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Φραντζεσκίνη³⁸ καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου τοῦ εὑρισκομένου μεταξὺ τῶν τοίχων τῶν ἀμπέλων τοῦ Μετοχίου Μεγάλη Βρύση, ὑπαγομένου εἰς τὸ χωρίον Ἁγ. Θωμᾶς καὶ τῆς Ἁγ. Βαυβάρας, κατερχόμεθα εἰς τὸν μέγαν δρόμον καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου καταλήγομεν εἰς τὴν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἀναφερθεῖσαν τοποθεσίαν Πετούμενη.

Μετὰ τὴν γενομένην δήλωσιν παρ' ἀπάντων τῶν παρισταμένων, ὅτι ταῦτα εἶναι τὰ ὅρια τοῦ χωρίου ἀπὸ παλαιοτάτων ἐτῶν καὶ ὅτι οὐδεμία ἀντίρρηση δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐπ' αὐτῶν, ἐτοποθετήθησαν μόνιμα καὶ στερεὰ διακριτικὰ ὁρόσημα ἐπὶ τῶν περιγραφέντων συνόρων τούτων. Καταγράφας δὲ πάντα ταῦτα ἐπὶ τόπου ὃ ἀποσταλεῖς Μεβλάνας, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον, ὅπου καὶ ἀνέφερεν ἡμῖν τὴν προᾶξιν ταύτην.

Τῇ αἰτήσῃ κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ δεκάτῃ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τοῦ Ρεμπιούλ Ἁγίου τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ἕνα³⁸.

Οἱ μάρτυρες :

Ἄχμετ Ἁγὰς υἱὸς Μεχμέτ διακεκριμένος προύχων, ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου Βεζύρου.

Μουολῆ Ἁγὰς υἱὸς Ἀβδουλάχ, διακεκριμένος προύχων, Ἁγὰς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Ἐλιὰς Ἁγὰς υἱὸς Μουσταφᾶ, διακεκριμένος Σπαχῆς³⁹, Ἁγὰς τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Χουσεῖν Ἁγὰς υἱὸς Ὀσμάν, Κετχουντιὰς⁴⁰ τοῦ Φρουράρχου Χάνδακος, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμοίων του.

³⁷) Ἐδῶ τὸ χφ. εἶναι πολὺ δυσανάγνωστο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διαβασθῇ τίποτα λογικόν. Οὔτε τὰ σημερινὰ τοπωνύμια μᾶς βοηθοῦν.

³⁸) 25 Αὐγούστου 1671 μ. Χ.

³⁹) Κατώτερος φεουδάρχης (πρβλ. Ν. Σταυρινίδης, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορ. τῶν Σφακίων, ὅπ. παρ., σσ. 238 - 239, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

⁴⁰) Ἡ Κεχαγιάς ὑπῆρχε πάντα κοντὰ σὲ κάθε πασὰ καὶ προϊστάμενο ὑπηρεσίας καὶ τὸν ἀντιπροσώπευε σὲ κάθε περίπτωσι, διεκπεραιώνοντας σχεδὸν ὅλες τὶς ὑποθέσεις χωρὶς τὴν ἀνάμιξη τοῦ τελευταίου (βλ. Μ. Savary, Lettre sur la Grèce, Παρίσι, 1788, σ. 331 πρβλ. καὶ Ν. Σταυρινίδης, ὅ. π., σ. 246, σημ. 31).

Χασάν Ἀγάς υἱὸς Ἀβδουλλάχ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμηλί-
κων του, Κειχουντιὰς Ταολῆ Τάμπιας ⁴¹.

Ἄοσμάν Ἀγάς υἱὸς Ὀρούτζ, διακεκριμένος Σπαχῆς, ἀρχηγὸς τῶν
Κουμπαρατζιγιάν ⁴² Χάνδακος.

Μεχμέτ Βέης υἱὸς Δεοβίς, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμηλίκων του,
ἀρχηγὸς τῶν ταγμάτων τῆς δεξιᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Βελῆ Τσαοὺς υἱὸς Τζαφέρ, διακεκριμένος στρατιωτικός, λοχίας δε-
ξιᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Μεχμέτ Τσαοὺς υἱὸς Μουσταφᾶ, διακεκριμένος στρατιωτικός, λο-
χίας ἀριστερᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Σουλεϊμάν Βέης υἱὸς Μεχμέτ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμηλίκων
του, ἀρχηγὸς ταγμάτων φρουρᾶς Χάνδακος.

Μουράτ Ἀγάς υἱὸς Χαλίλ, διακεκριμένος προύχων, ἀρχηγὸς τῶν
Κὸλ Μπακῆ ⁴³ Χάνδακος.

Χαλίλ Τσελεμπῆς υἱὸς Ἰμπραχίμ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁ-
μοίων του, Γραμματεὺς τοῦ Δεφτεροδέρη Χάνδακος.

Ἀχμέτ Ἀγάς υἱὸς Μουράτ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμοίων του,
ἀκόλουθος Δεφτεροδέρη Χάνδακος.

Σινάν Ἀγάς υἱὸς Μουσταφᾶ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμηλίκων
του, ἀρχηγὸς ταγμάτων ἀριστερᾶς πτέρυγος Χάνδακος.

Ἰσμαήλ Βέης υἱὸς Βαϊράμ, Σπαχῆς χωρίου Ἀσίτες ⁴⁴.

Γιουσούφ Βέης υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Σπαχῆς χωρίου Πανασός.

Χασάν Βέης υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Σπαχῆς χωρίου Κυρμουσῆ ⁴⁵.

Ἀλῆ Βέης υἱὸς Κασίμ, Σπαχῆς χωρίου Πανασός.

Μεχμέτ Βέης υἱὸς Δεοβίς, Σπαχῆς χωρίου Κεράσα ⁴⁶.

Ἀλῆ Βέης υἱὸς Σινάν, Σπαχῆς χωρίου Ἁγίος Μύρων ⁴⁷.

Χουσεῖν Βέης υἱὸς Ἰμπραχίμ, Σπαχῆς χωρίου Νησί ⁴⁸.

Ἰμπραχίμ Βέης υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Σπαχῆς Καινούριου Χωριοῦ ⁴⁹.

⁴¹) Ἡ πέτρινη τάμπια ἔτσι λεγόταν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἓνα ἐξωτερικὸ προ-
πύργιο τοῦ Χάνδακα, ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν Πόρτα τῶν Χανιῶν. Τὸν
καιρὸ τῶν Ἑνετῶν λεγόταν τοῦ Ἀγ. Πνεύματος (S. Spirito).

⁴²) Ὀλμοβολητῶν.

⁴³) Τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας.

⁴⁴) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 42, ἀρ. 597 - 8, (ἐπαρχ. Μαλεβυζίου).

⁴⁵) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 55, ἀρ. 874, (ἐπαρχ. Καινουργίου).

⁴⁶) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 42, ἀρ. 613, (ἐπαρχ. Μαλεβυζίου).

⁴⁷) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 42, ἀρ. 604, (ἐπαρχ. Μαλεβυζίου).

⁴⁸) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 31, ἀρ. 402, (ἐπαρχ. Ρεθύμνης).

⁴⁹) Σταυράκης, ὄπ. παρ., σ. 47, ἀρ. 703, (ἐπαρχ. Πεδιάδος).

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Ὅπως εἶπαμε καὶ στὴν ἀρχή, μεγάλη σημασία ἔχει τὸ ἔγγραφο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν τοπωνυμίων. Ἀπὸ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν ὀνομάτων τῶν διαφόρων τόπων μαθαίνομε πὼς τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ ἦταν τὰ ἴδια μὲ τὰ σημερινὰ ἀπὸ τὸ 17^ο αἰῶνα. Βέβαια πολλὰ δὲ σώζονται, ἀπ' ὅσα ὅμως τοπωνύμια λέγονται καὶ σήμερα — καὶ πού τὸ ἔγγραφο μᾶς δείχνει πόσο παλιὰ εἶναι — μποροῦμε νὰ κάμωμε τὴν παραπίνω ταύτιση, κατὰ προσέγγιση φυσικά.

Εὐκόλα παραιτηρεῖ κανεὶς πὼς τὰ περισσότερα τοπωνύμια, ἀπ' ὅσα δὲν σώζονται, χαρακτηρίζουν τὰ σύνορα τῆς Ἀγ. Βαρβάρας μὲ τὰ καταστρεμμένα σήμερα χωριὰ Ἀξέντι, Γράντος καὶ Μουρνιά. Φαίνεται πὼς μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν χωριῶν αὐτῶν ἡ διακοπὴ τῆς ἐπικοινωνίας ἔκαμε νὰ ξεχαστοῦν τὰ ὀνόματα τοῦτα. Ἴσως καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ν' ἀνῆκαν, δηλαδὴ νὰ λέγονταν, περισσότερο σ' ἐκεῖνα τὰ χωριὰ παρὰ στὴν Ἀγ. Βαρβάρα.

Ἀξιοπαρατήρητο εἶν' ἀκόμη ὅτι ἀπουσιάζουν ἐντελῶς τοπωνυμίες μὲ γενικὴ κτητικὴ, τοῦ τύπου: «στοῦ Μαραγκοῦ τ' ἀμπέλι», «στοῦ Βούρου τὸ λάκκο», «στῆ Μουσούραινας τὰ χαράκια», «στοῦ Μέρη τὰ λιβάδια»⁵⁰ κλπ., ἐνῶ συναντοῦμε στὴν πορεία γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν συνόρων κτήματα διαφόρων κατοίκων, πού ἀναφέρονται μὲ τὸ μικρὸν ὄνομα καὶ μὲ τὸ πατρώνυμό τους ἀκόμη, ὅπως: «ἀγρὸς τοῦ Μάρκου Καβαλάρη», «ἀμπελος τοῦ Γιάννη υἱοῦ Σπύρου», «πατητήριον τοῦ Γεωργίου Πέρι» κλπ. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ δείχνει πὼς τὰ τόσο κοινὰ σήμερα τοπωνύμια μὲ γενικὴ κτητικὴ δὲν εἶχαν ξαπλωθῆ ἀκόμη, τότε τουλάχιστον, στὴν περιοχὴ τῶν χωριῶν αὐτῶν.

Παρακάτω παραθέτομε ἓνα πίνακα τῶν τοπωνυμίων τοῦ ἔγγραφου καὶ μὲ τὴ σειρά πού τὰ συναντοῦμε σ' αὐτό.

Ἀχειροποίητος «Ἀχειροποίητοι» ὀνομάζονται εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, πού πιστεύεται κι ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἐκκλησία, συνήθως τὴ δυτικὴ, ὅτι δὲν ἔγιναν ἀπὸ ἀνθρώπινο χέρι. Οἱ εἰκόνες αὐτὲς συνδέονται μὲ παλιὲς μεγάλες παραδόσεις καὶ θεωροῦνται ἀρχαιότατες. Ἀργότερα καὶ εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ διαφόρων Ἀγίων ἐπιστεύτηκε ἀπὸ τὸ λαὸ ὅτι ἦταν ἀχειροποίητες⁵¹. Ἐδῶ, ἡ ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ σ' ἓνα δρόμο μᾶς κάνει νὰ ἀναζητήσωμε μιὰ σχέση μὲ κάποιαν εἰκόνα. Ἡ παράδοση, πού εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπῆρχε, δὲ σώζεται. Ἴσως

⁵⁰) Ὅλα τοπωνύμια τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ.

⁵¹) Βλ. Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ (Ἀθήνα, 1914), σ. 27 καὶ Θρησκευτ. καὶ Χριστιαν. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. Β', (Ἀθήνα, 1937), στ. 253 - 255, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

μποροῦμε νὰ ὑποθέσωμε ὅτι σωζόταν στὸ χωριὸ Ἄξέντι, ὅπου ὀδηγοῦσε ὁ ἀχρηστος τὴν δρόμος.

Πετούμενη δὲ σώζεται.

Ἄσπρη Βρύση καὶ σήμερα μιὰ πηγὴ ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ χωριὸ ὀνομάζεται ἔτσι, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ταυτιστῆ μὲ τὴν πηγὴ τοῦ ἐγγράφου, ὅσο κι ἂν βιασιτῆ ἢ σειρὰ τῶν τοπωνυμίων.

Μαρτικουδιά δὲν σώζεται. Ἴσως ἔχει δεῦτερο συνθετικὸ -κουδιά <κουκκουδιά ἀπὸ τὸ κούκκουδο⁵² (= πυρήνας καρποῦ).

Πιοκοσνικιά δηλαδὴ πικρὴ συκιά. Δὲ σώζεται οὔτ' αὐτό.

Μαῦρα χαράκια ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ τὰ σημερινὰ «Πρινιανὰ χαράκια», τὸ πλῆθος δηλ. τῶν βράχων, ποὺ γεμίζουν τὴ μικρὴ κοιλάδα, ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπ' τὸν Πρινια.

Πέτρα τοῦ τυριοῦ εἶν' ἓνας ἀπ' τοὺς ποραπάνω βράχους, ποὺ ἔχει τὴ μορφή δυὸ τυριῶν τοποθετημένων ἀπάνω σ' ἄλλο. Σήμερα ὀνομάζεται «τῆς γράς τὸ τυρί».

Μοναχὸ χαράκι δὲ σώζεται ἢ ὀνομασία.

Γαῖδουράκι δὲν ξέρω, ἂν τὸ τοπωνύμιο σώζεται στὸν Πρινια.

Παλιὰ βίγλα δὲ σώζεται.

Ἄρκαλοκέφαλο ἄρκαλος + κεφάλι. Ἄρκαλος εἶναι δωρικὸς τύπος τοῦ ἄρκηλος. Κατὰ τὸν Ἡσύχιον ἔτσι ἔλεγαν οἱ Κρηῖτες τὸ σκαντζόχοιρο (ἀκανθόχοιρο), στὴν πραγματικότητα ὅμως λένε σήμερα, κι ἀσφαλῶς θὰ ἔλεγαν καὶ τότε, τὸ ζῶο ποὺ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα ἄσβος (τρόχος ὁ κοινός). Τὸ τοπωνύμιο σώζεται τὸ ἴδιο.

Πορτί ὑποκορ. τοῦ (ἰταλ.) πόρτα. Εἶναι καὶ σήμερα, ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ ἐγγράφο, ἓνα μετόχι (συνοικία) τῆς Ἀγ. Βαρβάρας.

Ἄιζον πορτί ἀγνωστὴ τοποθεσία.

Λιβάρια μουλλιανὰ ἔτσι ἀκριβῶς λέγεται καὶ σήμερα.

Ἄρκόλακκος τὴν ἴδιον περίπου μέρος ἔχομε τὴν ὀνομασία «Ἄρκολιό». Δυὸ ἐτυμολογίες εἶναι πιθανές ἄρκόλακκος <ἄρκαλόλακκος (ἄρκαλος + λάκκος)⁵³ καὶ ἄρκόλακκος <ἄρκολιόλακκος (ὁ λάκκος, ἢ κοιλάδα τῶν Ἄρκολέων⁵⁴). Τὸ σημερινὸ ὄνομα συμφωνεῖ μᾶλλον μὲ τὴ δευτέρη ἐκδοχή.

⁵²) Ὁ πανελλήνιος τύπος εἶναι κουκκούδι, ποὺ ὁ Χατζιδάκις παράγει ἀπὸ τὸ κακ·ούδι. Τὴν ἐτυμολογία δέχεται μ' ἐπιφύλαξη κι ὁ Ν. Ἀνδριώτης (Ἐτυμολογικὸ λεξικό). Πιθανώτατα ὅμως εἶναι ὑποκορ. τοῦ κόκκος μὲ τὴν κατάληξη -ούδι (ἀγγελούδι, καλούδι, μαθητούδι, διαλεκτ. γροσοῦδι ἀντὶ γροσάκι κτλ.). δηλ. κοκκούδι > κουκκούδι (ἀφομοίωση).

⁵³) Γ. Χατζιδάκι, Περὶ ἀνομοιωσεως ἐν τῇ νεωτέρῃ Ἑλληνικῇ, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, σ. 323 κέξ.

⁵⁴) Ἄρχολέοι φαίνεται πὼς ἦταν ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος ὡστόσο ὁ

Τσουβίρα: ὁ λόφος ὀνομάζεται σήμερα «Γζιβέρα».

Πήγαϊδος: μεγεθυντικὸ τοῦ πηγάϊδι ἀντὶ τοῦ κοινοῦ πηγάδι (ἀπὸ τὴν πηγὴ). Σώζεται καὶ σήμερα.

Βαρσόνερο: ἴσως ἀπὸ τὸ βαρσαμόνερο⁵⁵ (βάλσαμο † νερό). Δὲ λέγεται πιά.

Κουρνή Ἁγιά Χιώνα: δὲν λέγεται πιά. Πιθανώτατα πρόκειται γιὰ ἐκκλησία Κουρφή Ἁγιά Σιώνα (Κουρφή Ἁγία Σιών).

Βρυσίδι: ὑποκορ. τῆς βρύσης. Δὲ σώζεται.

Βαριωνιά: εἶναι τὸ δέντρο φοίνικας. Τὸ τοπωνύμιον δὲ σώζεται ἔτσι λέγεται ἓνα χωριὸ τῆς ἴδιας ἐπαρχίας Μονοφατισίου⁵⁶.

ΓΡ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ

Σ. Λάμπρος, ὁ μόνος ποὺ ἔγραψε ἓνα αὐτοτελὲς μελέτημα γι' αὐτὴ τὴν οἰκογένεια, λέει «οἱ Ἀρχολέοντες τῆς Κρήτης» (βλ. Μικταὶ Σελίδες, Ἀθῆναι, 1905, σσ. 427 - 433). Ἡ μελέτη αὐτὴ ἔχει ἀρκετὲς ἀνακρίβειες. Σημαντικώτερα εἶναι ὅσα γράφει ὁ E. Gerland στὴν Histoire de la Noblesse crèteoise, (Παρίσι, 1907), σ. 47 καὶ ἄλλοῦ.

⁵⁵) Ἐπίσης Βαλσαμόνερο Ἀπάνω καὶ Κάτω, χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνου, πρβλ. Σταυράκη, ὅπ. παρ., σ. 33, ἀρ. 449 καὶ 463.

⁵⁶) Πρβλ. Σταυράκη, ὅπ. παρ. σ. 50, ἀρ. 764.